

МАВЗУ:ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШ СИФАТИНИ ОШИРИШДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИНГ РОЛИ

М.Ю.Маҳкамова,

Л.А.Халмамадова,

Н.А.Арипова

Тошкент архитектура қурилиш институти доцентлари

Аннотация

Мақолада олий таълимда ўқув жараёни сифатини оширишда мустақил таълимнинг ўрни катта эканлиги ҳақида фикр билдирилиб, педагогдан тайёр маълумот олгандан кўра мустақил фаолият жараёнида олган билимни ўзлаштириш нисбатан анча яхши натижа бериши,

ҳозирги даврда таълим тизими олдида қўйилган вазифаларни бажариш лозимлиги, талабаларнинг мустақил равишда ўқув материалларини ўзлаштириши, уларнинг касбий ўсишини рағбатлантириб бориш, уларда ижодий фаолликни тарбиялашда педагогларнинг масъулиятини ошириш зарурлиги ҳақида мулоҳаза юритилган.

Шунингдек, мақолада талаба бажараётган мустақил иш педагог учун эмас, балки ўзи учун, унинг келажакдаги муваффақиятини таъминлашининг асосий омили эканлигини тушуниши лозимлиги ҳақида фикрлар билдирилган.

Калит сўзлар

Ўқув жараёни, таълим, тарбия, ўқув материали, ўқув малакаси, ахборот таъминоти, лойиҳалаш, машғулот, мустақил фаолият, ўқитиш, таълим жараёни, ижодий ташаббус, ақлий қобилият, ижобий натижа, ижодий фаоллик, мулоқот жараёни.

Ҳозирги даврда таълим тизими олдида қўйилган вазифаларни бажариш, талабаларнинг мустақил равишда ўқув материалларини ўзлаштириши, уларнинг касбий ўсишини рағбатлантириш, уларда ижодий фаолликни тарбиялашда педагогларнинг масъулиятини ошириш зарур. Талаба ва педагог мустақил таълим уларнинг манфаати учун олиб борилишини тушуниши керак. Талаба бажараётган мустақил иш педагог учун эмас, балки ўзи учун, унинг келажакдаги муваффақиятини таъминлашнинг асосий омили эканлигини тушуниши керак. Талаба олаётган билим натижасига ўзи масъуллигини англаши зарур. Педагог эса мустақил таълим фақатгина талаба учун эмас, балки, ўзи учун ҳам керак эканлиги, ўзини ишини осонлаштириш, мустақил фикр юрита оладиган талабалар билан мулоқотда бўлиб, ўз билимини бойитиш ва келажакда хизмат поғоналарида ўсишини таъминлашини англаши лозим. Шу билан бир қаторда, педагогнинг ўқув жараёнида талабалар билан ҳамкорлиги, уларнинг мустақил таълимга ишончини шакллантириши, ўқитишнинг янги педагогик технологиялардан фойдаланаётганини кўрсата олиши, маърузаларни аъанавий, яъни, фақатгина маълумот бериш билан чегараланмасдан, балки муаммоли интерактив усулда олиб бориши қутилаётган ижобий натижаларга олиб келади. Ўқув жараёни сифатини оширишда мустақил таълимнинг роли сўзсиз катта. Педагогдан тайёр маълумот олгандан кўра мустақил фаолият жараёнида олган билимни ўзлаштириш нисбатан анча яхши натижа беради. Ҳозирги даврда таълим тизими олдида қўйилган вазифаларни бажариш, талабаларнинг мустақил равишда ўқув материалларини ўзлаштириши, уларнинг касбий ўсишини рағбатлантириш, уларда ижодий фаолликни тарбиялашда педагогларнинг масъулиятини

ошириш зарур. Талаба ва педагог мустақил таълим уларнинг манфаати учун олиб борилишини тушуниши керак. Талаба бажараётган мустақил иш педагоги учун эмас, балки ўзи учун, унинг келажакдаги муваффақиятини таъминлашининг асосий омили эканлигини тушуниши керак. Талаба олаётган билим натижасига ўзи масъуллигини англаши зарур.

Мустақил таълимни фаоллаштирмасдан олий таълимда талабаларни самарали ўқитишни кўз олдимизга келтириш қийин. Ҳозирги давр мутахассисдан юқори даражадаги тайёргарлик, мустақил равишда қарорлар қабул қила олиш, белгиланган вазифаларни бажариш учун кўп маълумотлар орасидан кераклигини танлаб олиш ва бу маълумотларни қайта ишлай олиш талаб қилинади.

Ҳозирги замон талабига жавоб бера оладиган мутахассислар тайёрлаш учун ўқув жараёнини ташкил этишни жиддий равишда ўзгартириш керак, яъни аудитория соати, пассив маъруза машғулотлар улушини камайтириш ҳисобига талабаларнинг мустақил ишлари салмоғини ошириш зарур.

Талабаларнинг таълим олишда анъанавий ўқитиш усулидан мустақил фаолиятига катта эътибор бериб бориш асосий етакчи ғоядир. Мустақил таълим талабаларга билим беришда бу талабани ўз ҳолига ташлаб қўйиш эмас, балки педагог томонидан мунтазам бошқариладиган талабаларнинг мустақил фаолиятидир.

Шуни эсдан чиқармаслик керакки, ҳар бир педагог фақатгина ўзининг фанини асосий деб ҳисобламасдан, талабанинг мустақил таълимга ажратилган вақти ўқув режадаги барча фанлар учун ажратилганлигини эсдан чиқармаслиги керак, акс ҳолда талабаларга керагидан ортиқ берилган вазифа мустақил таълимдан кузатилган ижобий натижа ўрнига, аксинча салбий натижага олиб келиши мумкин.

Талабаларнинг мустақил таълимидан асосий мақсадлар қуйидагилардан иборатдир:

- янги билим олиш усуллари эгаллаш, жараёнларни мустақил таҳлил қила олиш;
- аудиториядаги машғулотларда олган билимларини мустаҳкамлаш, чуқурлаштириш, кенгайтириш ва тартибга солиш;
- меъёрий-ҳуқуқий актлар, маълумотлар ва махсус адабиётлар билан ишлашни ўрганиш;
- ўқув материалларини мустақил ўрганиш;
- фаоллиги, билим орттириши, ижодий ташаббуси, масъулияти ва тартиблигини ривожлантириш;
- олган билимларини амалиётда қўллаш олишни шакллантириш;
- мустақил фикр юритиш, ўз-ўзини ўстириш, ўзининг режасини амалга оширишни шакллантириш;
- тадқиқот қила олиш қобилиятини ривожлантириш.

Талабалар мустақил таълимнинг асосий вазифаси мустақил равишда маълумотлар топиш усули билан билим олишни ривожлантириш, ўқув жараёнига ижодий ёндашишга фаол қизиқишни шакллантиришдан иборат.

Талабалар мустақил равишда курс ишлари, курс лойиҳаси, битирув малакавий иши ва магистрлик диссертацияларини тайёрлаётганларида қўйилган муаммоларни чуқур таҳлил қилиб, ўзларининг мустақил асосланган фикр ва хулосаларини чиқаришлари керак...!!!

Ҳозирги кунда компьютер билимларига эга бўлиш замон талабига айланди, бунга сабаб компьютер саводхонлигига эга бўлган кадрларга бўлган талабнинг кундан-кунга ортиб бораётганлигидир. Шу нуқтаи назардан қараганда, ўқитишнинг турли шаклларида-назарий, амалий, семинар ва бошқа машғулотларда замонавий компьютер дастурлари имкониятларидан фойдаланиш XXI аср “техника даври” талабига жавоб бериши зарур. Шу сабабли ҳам талабаларнинг мустақил билим олиши ва ўзлаштириш даражаларини аниқлашда компьютердан ўқитишнинг техник воситаси сифатида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим жараёнида ўқитиладиган турли фанларда компьютердан кенг ва самарали фойдаланиш учун ўқув назарий ва амалий дастурлар тизими яратилмоқда. Бизнинг фикримизча, мустақил таълим машғулотларини ташкил этишда асосий эътиборни амалий топшириқларни бажаришга қаратиш мақсадга мувофиқ. Чунки, талабаларда компьютер ва унинг амалий дастурлари билан ишлай олиш малакасини оширишга эътибор бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Талабаларнинг замонавий ахборот ва коммуникация воситалари билан ишлай олиш малакаларини эгаллашлари, дунёда бўлаётган воқеа-ҳодисалардан хабардор бўлишларида, ўз билим даражаларини янада бойитиб боришларида Интернет тармоғи билан ишлай олиш малакаларини эгаллашган бўлишлари муҳим ҳисобланади.

Албатта, талабаларнинг мустақил билим олишини йўлга қўйиш натижасида дарс жараёни самарадорлигини ошириш ва таълим сифатини кўтариш ўқитувчининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланиб, унинг таълим бериш жараёнини тўғри ташкил эта олишига боғлиқдир. Агар талаба учун барча етарли шароитлар-ўқув материаллари, компьютер техникаси, автоматлаштирилган дастурлар кабилар бўлсаю, ундан фойдаланиш яхши йўлга қўйилмаган, ўқув жараёни тўғри ташкил этилмаган бўлса, юқори натижага эришиб бўлмайди. Ҳар қандай ҳолатда ҳам ўқитувчи ва талабанинг ўзаро муносабатлари муҳим ўрин эгаллайди.

Талабаларнинг фанлардан мустақил таълимини ташкил этиш ва уларнинг мустақил билим олишлари учун дастлаб, уларнинг педагогик-психологик хусусиятларини ҳисобга олиш зарур.

Мустақил таълимни ташкил этишда компьютер технологиясидан фойдаланишни амалга ошириш учун аввал қуйидаги ишларни бажариш зарур:

1. Мавзудаги асосий тушунчаларнинг ўзлаштирилиш сифатини баҳолаш мезонини ишлаб чиқиш.

2. Мавзудаги асосий тушунчаларнинг талабалар томонидан мустақил ўзлаштиришлари учун махсус компьютер дастурларини ишлаб чиқиш.

3. Талабаларнинг фандан мустақил билим олишига зарур, керакли компьютер жиҳозларини тайёрлаш.

4. Олий ўқув юртларининг ўқув-тарбия жараёнида талабаларнинг ўзлаштириш даражаларига мос равишда билимларни эгаллашида замонавий компьютер дастуридан фойдаланишнинг самарали йўллари излаб топиш.

Талабалар мустақил иш топшириқларини тайёрлашда, бажаришда қуйидагиларга амал қилишлари лозим:

маъруза машғулотида оид мустақил таълим топшириқларини танлашда уларнинг аудиторияда ўрганиладиган мавзулар билан узвийлигини таъминлаш;

уйда мустақил равишда ўрганиладиган мавзуларнинг ва ўрганилиши лозим бўлган асосий саволларнинг аниқ баён этилишига эришиш;

амалий машғулотлар топшириқларини ўрганилаётган назарий ўқув материаллари билан мутаносиб бўлишини ҳисобга олиш;

амалий ишларни, мустақил ишларни бажаришга оид мавжуд методик ишланмалар яратилганлигини ҳисобга олиш;

мустақил равишда ечилиши лозим бўлган мисол ва масалаларнинг аниқ рўйхатини тузиш;

мустақил иш топшириқларининг ахборот таъминоти, жумладан адабиётлар рўйхати, бетлари кўрсатилган ҳолда, электрон ўқув қўлланмалар ва Интернет манзили кўрсатилишига эришиш ва ҳ.к.

Шу нуқтаи назардан қараганда, талабанинг билиш фаолияти, яъни қобилияти унинг ақлий ривожланиш даражаси билан ўлчанади. Билиш қобилиятини аниқлайдиган мезонга ўзлаштириш тезлиги, тафаккурлаш жараёни эгилувчанлиги ва тафаккурнинг аниқ компонентлари киради. Билиш тушунчаси умумий ҳолда ақлий қобилиятлар тушунчасига

моҳияти жиҳатидан яқиндир. Умумий ақлий қобилият талабанинг ўқув фаолиятида талаб этиладиган барча қобилиятлар мажмуасини ўзида мужассамлаштиради. Бунга талабанинг ўқув материаллини хотирасида сақлаб қолиш, ижодий фикрлаш, мантикий амаллар бажариш қобилияти кабилар киради. Бу қобилиятлар психологияда турли синфларга ажратилади ва ҳар хил талқин қилинади.

Талабаларнинг ўқув малакалари ўқув материаллари билан мустақил ишлаш жараёнида ҳосил бўлади. Бошқача айтганда, ўқув малакалари ўқув материаллини қабул қилиш, қайта ишлаш, унинг муҳим жиҳатларини ажратиш, янги ўзлаштирган билимларни аввалгилари билан боғлаш, ўқув билимларини умумлаштириш, такрорлаш ва уларни амалда тадбиқ қилган ҳолда масалалар ҳал қилишда эгалланади. Шундай қилиб, ўқув малакалари талабаларнинг таълим жараёнидаги барча ўқув-билиш фаолиятлари билан боғлиқдир.

Ўқув ишларининг ҳар қандай шакли ўқув-малака талаб қилади, масалан, ўқитувчи маърузасини эшитиш, амалий топшириқларни бажариш, тест топшириқлари билан ишлаш, мустақил ишлаш малакаси кабилар. Талабаларнинг фандан мустақил билим олишлари жараёнида биринчи навбатда мустақил ишлаш малакаси талаб этилади. Бундай малака ўқув материаллари билан мустақил ишлаш жараёнида ҳосил бўлади. Бошқача айтганда, ўқув малакалари ўқув материаллини қабул қилиш, қайта ишлаш, унинг муҳим жиҳатларини ажратиш, янги ўзлаштирган билимларни аввалгилари билан боғлаш, ўқув билимларини умумлаштириш, такрорлаш ва уларни амалда тадбиқ қилган ҳолда масалалар ҳал қилишда эгалланади.

Ўқув жараёни давомида маъруза машғулотларини ўтишда кўпгина педагогларимиз “Қандай методдан фойдаланиш мумкин?” деган муаммога дуч келишади. Кўп ҳолларда бу муаммо маъруза методидан фойдаланган ҳолда ечилади. Дарс жараёнида таълим методларини танлаш мавзунинг мазмунига боғлиқ бўлади ва ўзига хос мазмунини баён қилиш технологияси танланади, бунда талабаларнинг психологик тайёргарликлари, билимларни ўзлаштириш ва фикрлаш даражалари, ҳар хил таълим босқичи учун мос методлари ҳисобга олинади. Талабалар ўқув жараёнида мустақил фаолият олиб бориш учун педагогдан қуйидаги тайёргарлик ишлари олиб бориш талаб қилинади: фан бўйича ўқув-услубий мажмуа тайёрлаш ва ўқитиш муҳитини лойиҳалаш; ўқув дастурини яхшилаш, яъни мустақил иш мавзуларини киритиш, мустақил ишни мустақил таълимга намунавий топшириқларни киритиш билан мунтазам равишда назорат қилиб бориш; талабаларнинг ҳар томонлама билимдонлиги, малакавий билиминини ривожлантириш; талаба мустақил ишни бажараётганда қанча соат ва балл берилишини ҳисоблаш; ўқитишнинг усул ва воситаларини кўрсатган ҳолда технологик харита ишлаб чиқиш.

Педагог маслаҳатчи, эксперт, тьютор ва модератор вазифасини бажаради, яъни талабани қўллаб-қувватлайди. Педагог талабага маълумот, технологик ва психологик нуктаи назардан маслаҳат беради. Шундай талабалар борки, улар мустақил равишда фаолият олиб бора олмайдилар, бу ҳолатда педагог модератор вазифасини амалга оширади. Модераторлик талабанинг ички имкониятларини очишга қаратилган бўлиб, ички қобилиятлари ва яширинган имкониятларини очишга қаратилган. Модераторнинг асосий вазифаси талабанинг фаолиятини фаоллаштириш, улардаги муаммоларни аниқлашдир. Талабаларнинг мустақил ишини ташкил этишда мустақил ўрганишга олиб чиқиладиган ўқув материаллари ҳажми ва мазмунининг тузилишига катта эътибор бериш билан бир қаторда услубий таъминлашга катта эътибор бериш керак. Услубий таъминот фақатгина маълумотлар базаси бўлмай, у талабани ижодий фаолиятга йўналтириши керак. Маъруза дарсларида камида 50% вақтда талаба мустақил ишлаши керак, бунинг учун маърузани савол-жавоб-мунозара шаклида ташкил этиш лозим, яъни, ўқитувчи янги маълумотни нафақат баён этади, балки, қўйилган саволларга жавоб излаб топишни ташкиллаштиради; маърузани савол-жавоб усулида олиб боришда ўқитувчи маъруза давомида бутун курс ёки булим бўйича

Ўқувчиларнинг саволларига жавоб беради; анжуман, маъруза, ўқув дастури доирасида илмий-амалий машғулот сифатида, аввалдан белгиланган муаммо бўйича маъруза ва сўзга чиқишлар эшитилади; машғулот якунида ўқитувчи маълумотларни тўлдиради ва аниқлик киритади; ўқувчиларнинг вақтинча эркин фикр алмашишига рухсат берилади; ўқитувчи олдиндан кўзланган хатоликлар килиб, маъруза якунида талабаларнинг ташҳиси ва қўйилган хатоликлар таҳлили олиб борилади; ўқувчиларга саволлар берилади ва уларнинг жавобларидан фойдаланилади.

Хулоса килиб айтганда, олий таълимда фанларни ўқитиш сифатини оширишда мустақил таълимнинг ўрни жуда катта. Ҳар бир педагог талабаларнинг фанлардан ўзлаштириши лозим бўлган мустақил таълимни тўғри амалга оширишлари зарур ва шарт.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. М.Ф.Хакимова ва бошқалар. Махсус фанларни ўқитиш методикаси.Т. 2019 йил.
2. Маҳкамова М.Ю. Педагогик технологиялар. Т; Фан ва технология, 2020 й.
3. Шарон Вунне. Касбий педагогика ва маҳорат. АҚШ. 2015.
4. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. Тошкент: Халқ мероси, 2017.
5. Асқарова Ў., Қорабоев З. Педагогик маҳорат асослари. Муаммоли маърузалар матни. Наманган, 2005.
6. Ибрагимов.Х., АбдуллаевШ. Педагогика назарияси. Дарслик. Т.Фан ва технология. 2008.
7. Маҳкамова М.Ю.Касбий педагогика. Т.2018.